

УДК 331.548

Г.С. Кабаченко, аспірант, Донецький національний університет, м. Вінниця

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

В статті досліджуються регіональні особливості регулювання ринку праці на прикладі Донецької області. Аналіз показників соціально-економічного розвитку Донецького регіону свідчить про те, що сучасний розвиток галузевого виробництва і зайнятості поступово сприяє трансформації структури зайнятості. Регіональні особливості зазначених процесів є досить різкими, особливо суттєвими відмінності простежуються між промисловими та сільськогосподарськими районами, між містами з розвинутою економічною складовою та моногалузевими містечками. Для розв'язання низки проблем у сфері зайнятості Донецького регіону, збалансованості його ринку праці необхідним є прискорення процесу розширення сфери застосування праці шляхом залучення інвестицій та реалізації тих інфраструктурних проектів, які вже мають місце в області та передбачені цільовими програмами, проектами; сприяння розвитку підприємницької ініціативи, забезпечення інформаційної підтримки суб'єктів малого підприємництва, зокрема з питань організації та провадження підприємницької діяльності; удосконалення законодавчої, нормативно-правової бази, методичного забезпечення підприємств з метою підвищення їх зацікавленості у професійному розвитку працівників.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, мобільність робочої сили, економічна активність, безробіття.

Рис. 3, Літ. 12

А.С. Кабаченко

ИССЛЕДОВАНИЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА УКРАИНЫ

В статье исследуются региональные особенности регулирования рынка труда на примере Донецкой области. Анализ социально-экономического развития Донецкого региона свидетельствует о том, что современное развитие отраслевого производства и занятости постепенно способствует трансформации структуры занятости. Региональные особенности указанных процессов являются достаточно отличаются, особенно существенными различия наблюдаются между промышленными и сельскохозяйственными районами, между городами с развитой экономической составляющей и моноотраслевыми городами. Для решения ряда проблем в сфере занятости Донецкого региона, сбалансированности его рынка труда необходимо ускорение процесса расширения сферы применения труда путем привлечения инвестиций и реализации тех инфраструктурных проектов, которые уже реализуются в области и предусмотрены целевыми программами, проектами; содействие развитию предпринимательской инициативы, обеспечению информационной поддержки субъектов малого предпринимательства по вопросам организации и осуществления предпринимательской деятельности; совершенствование законодательной, нормативно-правовой базы, методического обеспечения предприятий с целью повышения их заинтересованности в профессиональном развитии работников.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, мобильность рабочей силы, экономическая активность, безработица.

Рис. 3, Лит. 12

A. Kabachenko

STUDY OF REGIONAL FEATURES OF THE UKRAINIAN LABOUR MARKET REGULATION

In the article the regional characteristics of labor market regulation on the example of the Donetsk region are investigated. Analysis of the socio-economic development of the Donetsk

region shows that the modern development of industrial production and employment gradually promotes employment structure transformation. Regional features of these processes are quite different, especially the significant differences were observed between industrial and agricultural areas, between the cities of the developed economic component and single-industry towns. In order to solve a number of problems in the sphere of employment of the Donetsk region, its labor market is necessary to balance the acceleration of expanding the use of labor by attracting investment and implementation of the infrastructure projects that are being implemented in the field and provide targeted programs, projects; promoting entrepreneurial initiatives, providing information support for small businesses in the organization and implementation of business activity; improvement of the legislative, regulatory and legal framework, methodological support of enterprises in order to increase their interest in the professional development of employees.

Keywords: labor market, employment, labor mobility, economic activity, unemployment.

Fig. 3, Ref. 12

Постановка проблеми. Сучасна ситуація, що склалася на території Донецької області, значно вплинула на виробництво та розвиток провідних галузей економіки регіону. Як наслідок, відбувається трансформація ринку праці, його основних параметрів (попиту, пропозиції, ціни робочої сили тощо), структури зайнятості, в тому числі в розрізі професійних груп. Ситуація із зайнятістю населення в Донецькій області є складною, особливо гостро постає проблема територіального та професійно-кваліфікаційного розходження попиту та пропозиції на робочу силу. Значний вплив також має присутність на регіональному ринку праці досить великої кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО): вже на початок 2016 року практично кожна друга особа працездатного віку з числа ВПО в Україні (більше, ніж 180 тис. осіб) приходилась на частку Донецького регіону. Переселенці фактично позбавлені можливості продовжувати трудову діяльність за колишнім місцем проживання, при цьому мають специфічні професії як представники моногалузевих міст (районів) Донбасу. Це спричинило додаткове навантаження на локальні ринки праці області, зростання рівня безробіття та соціальної напруги в суспільстві. Характеристика цих процесів, які відбуваються останні 3 роки, оцінка трансформаційних тенденцій розвитку зайнятості, її структури спонукає до усвідомлення необхідності їх дослідження та, насамперед, державного регулювання ринку праці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні дослідження тенденцій розвитку ринку праці в умовах трансформації національної економіки здійснюють в своїх роботах В. Антонюк, С. Бандур [1], Д. Богиня, В. Васильченко, О. Грішнова, Е. Лібанова, Л. Лісогор, Ю. Маршавін [2], О. Мовчан [3], О. Новікова, В. Онікієнко, І. Петрова [4], В. Петюх, Л. Семів, Л. Шаульська [5] та інші. Незважаючи на те, що є багато досліджень з питань функціонування ринку праці, соціально-економічних відносин, тенденцій у сфері зайнятості, дослідження регіональних особливостей регулювання ринку праці, проблеми підвищення рівня зайнятості населення, впливу на конкурентні відносини щодо попиту та пропозиції на робочу силу в контексті сучасних викликів та економічних перетворень залишаються актуальними.

Метою статті є дослідження регіональних особливостей регулювання ринку праці на прикладі Донецького регіону, напрямів підвищення рівня зайнятості, її структурних перетворень в умовах соціально-економічного дисбалансу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні ситуація на ринку праці Донецької області є досить напруженою та характеризується негативними тенденціями, які пов'язані з відсутністю достатньої кількості якісних вакансій, звуженням сфери прикладання праці, зростанням навантаження на локальні ринки праці внаслідок збільшення масштабів внутрішньої міграції населення.

Вкрай низький рівень та обсяги зайнятості населення. За останніми даними обстеження домашніх господарств за методологією Міжнародної організації праці (МОП) в середньому за 2015 рік чисельність зайнятого населення в Донецькій області, в порівнянні з аналогічним періодом 2014 року, зменшилася на 56,8% і склала 756,3 тис. чоловік. Рівень зайнятості населення в Донецькій області зменшився з 54,2% до 50,3%.

Чисельність безробітного населення віком 15-70 років у середньому по Донецькій області в 2015 році склала 121,4 тис. осіб (в 2014 році – 216,4 тис. осіб). Мова про зменшення кількості безробітного населення в даному випадку не йдеться, адже показники за 2015 рік наведені без урахування зони проведення АТО. Рівень же безробіття економічно активного населення в Донецькій області зріс на 2,8% - з 11,0% до 13,8%. Випереджає Донецький регіон за цим показником лише Луганська область (15,6%). В середньому по Україні рівень безробіття протягом 2015 року склав 9,1% [6].

Обсяги виробництва продукції в 2015 році в порівнянні з 2014 роком скоротились майже за всіма основними видами діяльності: найбільше - на 43,7% - в легкій промисловості; на 42,3% - в вугільній промисловості; на 33,8% - в машинобудуванні; на 26,4% - в металургії; на 15,1% - у виробництві коксу; на 11,0% - у виробництві та розподіленні електроенергії [7].

Відбувається звуження сфери прикладання праці. Кількість вакансій, про які роботодавці проінформували центри зайнятості, станом на 1 січня 2016 року становила 355 одиниць та, у порівнянні з відповідною датою минулого року, скоротилася втричі (на 1 січня 2015 року – 1,1 тисячі).

Суттєвими є обсяги вимушеної неповної зайнятості. На початок 2016 року в Донецькій області у відпустках без збереження заробітної плати знаходились 9,9 тис. осіб, або 2,1% від середньооблікової кількості штатних працівників. Переведені на неповний робочий день (тиждень) майже 78,4 тис. осіб, або 16,6% від середньооблікової кількості штатних працівників.

Зростає кількість працівників, попереджених про заплановане масове вивільнення. Протягом 2015 року 264 роботодавця проінформували державну службу зайнятості про заплановане масове вивільнення 26,1 тис. працівників. Серед осіб, попереджених про вивільнення, найбільшу кількість становлять: 42,7 % - переробна промисловість; 36 % - державне управління та оборона; 7,5 % - працівники вугільної галузі; 6,9 % - фінансова та страхова діяльність.

Кардинальні зміни, яких зазнає ринок праці регіону, віддзеркалюються і на структурі зайнятості населення. Стрімкий розвиток інноваційних технологій, в першу чергу, інформаційно-комунікаційних, супроводжується зростанням вимог до рівня кваліфікації робочої сили, якості та мобільності трудових ресурсів. Постійна модернізація ринкоутворюючих підприємств (серед яких: ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод», ПАТ «Енергомашспецсталь» в Краматорську, два металургійні комбінати в Маріуполі – ім. Ілліча та «Азовсталь» тощо) потребують більш високої продуктивності праці, що, безумовно, призводить до зменшення кількості зайнятих осіб, відмиранню деяких професій. До того ж все це відбувається на тлі поглиблення диференціації заробітної плати, посилення міграційних процесів. Найбільш гостро виклики та перетворення сучасності відчувають на собі моногалузеві міста та райони області: м. Добропілля і м. Торезьк (привалює вугільна галузь), сільськогосподарські райони – Великоновосілківський, Волноваський та Олександрівський, у населення яких менше можливостей для сфери прикладання праці внаслідок вузькості місцевих ринків праці.

Зростає дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили. Важливим індикатором ситуації на ринку праці є навантаження на одне вільне робоче місце.

Станом на 1 січня 2016 року на кожне вільне робоче місце в середньому по Донецькій області претендувало 60 осіб (на 1 січня 2015 року – 25 осіб). Але діапазон коливання в межах регіону досить значний: від 14 осіб – в Дмитрові до 612 осіб – в Слов'янську [8].

Аналіз співвідношення професійного складу осіб до потреби роботодавців свідчить про структурну неоднорідність регіонального ринку праці. Найбільша різниця між попитом та пропозицією на початок 2016 року відмічалась за наступними професійними групами: майже в 132 рази пропозиція перевищувала попит роботодавців у законодавцях, державних службовцях, керівниках, менеджерах (управителях); в 114 раз - у технічних службовцях; в 89 раз – у робітниках з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (рис. 1).

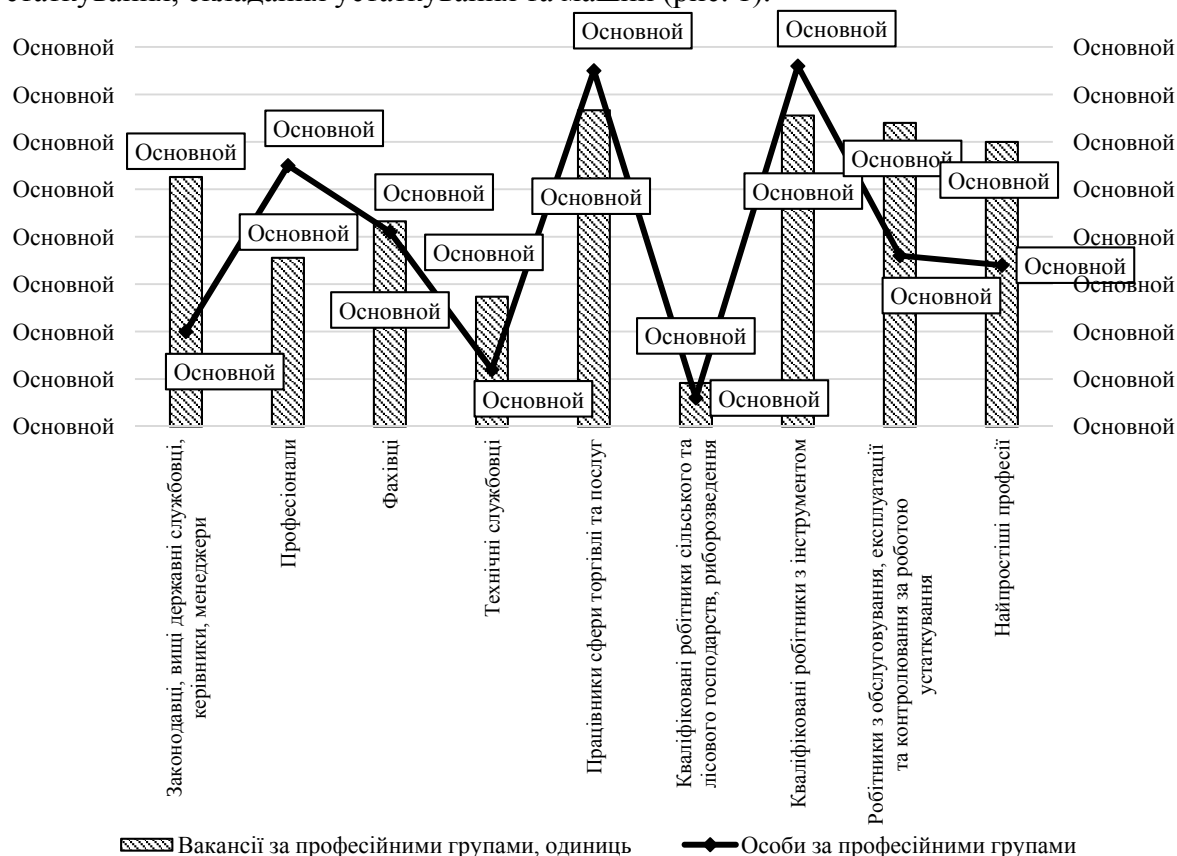

Рис. 1. Співвідношення попиту та пропозиції на робочу силу за професійними групами в Донецькій області станом на 01 січня 2016 року [8]

У регулюванні ринку праці досить значну роль відіграють фінансові тенденції. Дещо деформує попит та пропозицію на ринку праці такий його компонент, як заробітна плата, внаслідок її невідповідності до вартості робочої сили. Це суттєвий недолік, притаманний не лише регіональному ринку праці, а й по Україні в цілому. Протягом 2015 року частка вакансій з мінімальною заробітною платою та від мінімальної до 1500 грн. складала 33,4%, серед яких 22% приходились на працівників торгівлі та сфери послуг, майже 16% - на фахівців, 10% - на професіоналів. В цілому система оплати праці є показником раціональності та ефективності механізму регулювання ринку праці.

Промисловий потенціал області завжди складав основу господарського комплексу регіону: зіставити частку промисловості в загальній структурі економіки Донбасу, наприклад, з часткою сільської галузі, можна як 10:1. Тобто, основна частина

населення області була зайнята в промисловості - 32,7% і лише 8,6% - в сільському господарстві. Майже 2 третини припадають на не виробничу сферу, де 6,9% - освіта, 5,5% - охорона здоров'я, 5,4% - державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування (рис. 2).

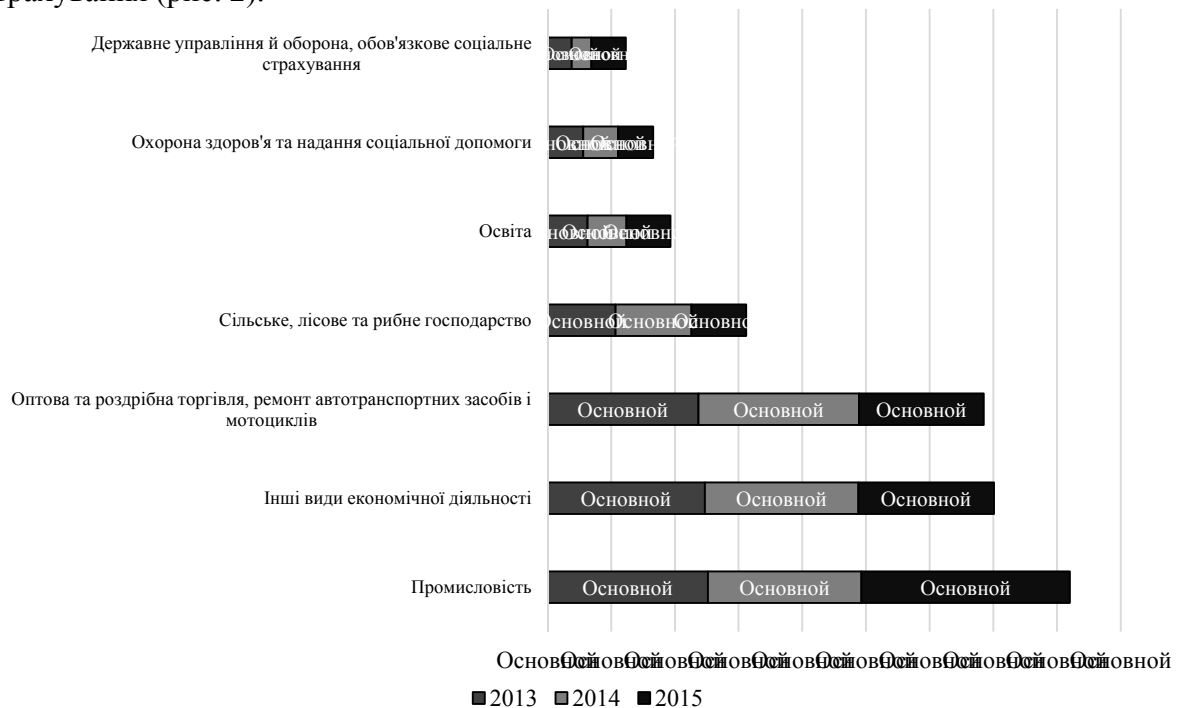

Рис. 2. Галузева структура зайнятості населення в Донецькій області протягом 2013-2015 років, % [6]

Збройний конфлікт спричинив руйнацію транспортної, соціальної, промислової інфраструктури та істотно вплинув на реальний сектор економіки. Як результат, порушилися традиційні виробничі ланцюжки деяких підприємств (або частково зупинилася виробничу діяльність), інші – опинилися на території, тимчасово не підконтрольній Україні. Звичайно, все це уповільнило економічну активність в регіоні та зумовило певні структурні зміни зайнятості населення, тобто лише посилювало варіацію галузевої структури зайнятості, що найчастіше пов'язано з політичною ситуацією на певний час.

Сьогодні спостерігається падіння престижності деяких професій (спеціальностей) та зростання фахівців в бік професійно рухливих робітників. Роботодавці внаслідок нестачі фінансових ресурсів обмежені у можливостях розширювати персонал, тому досить швидко зростає попит не на кількість робочих рук, а на вміння та кваліфікацію. Так, протягом 2015 року найбільша потреба спостерігалась в робітниках з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (6,0 тис. вакансій), кваліфіковані робітники з інструментом (5,5 тис. вакансій) та працівники сфери торгівлі та послуг (3,8 тис. вакансій). Занепокоїв той факт, що частка вакансій з некваліфікованою працею становила 14,7% від загальної кількості вакансій, заявлених роботодавцями протягом 2015 року (28,3 тис. одиниць). Хоча спостерігається позитивна динаміка на зменшення кількості відповідних вакансій, починаючи з 2013 року (рис. 3).

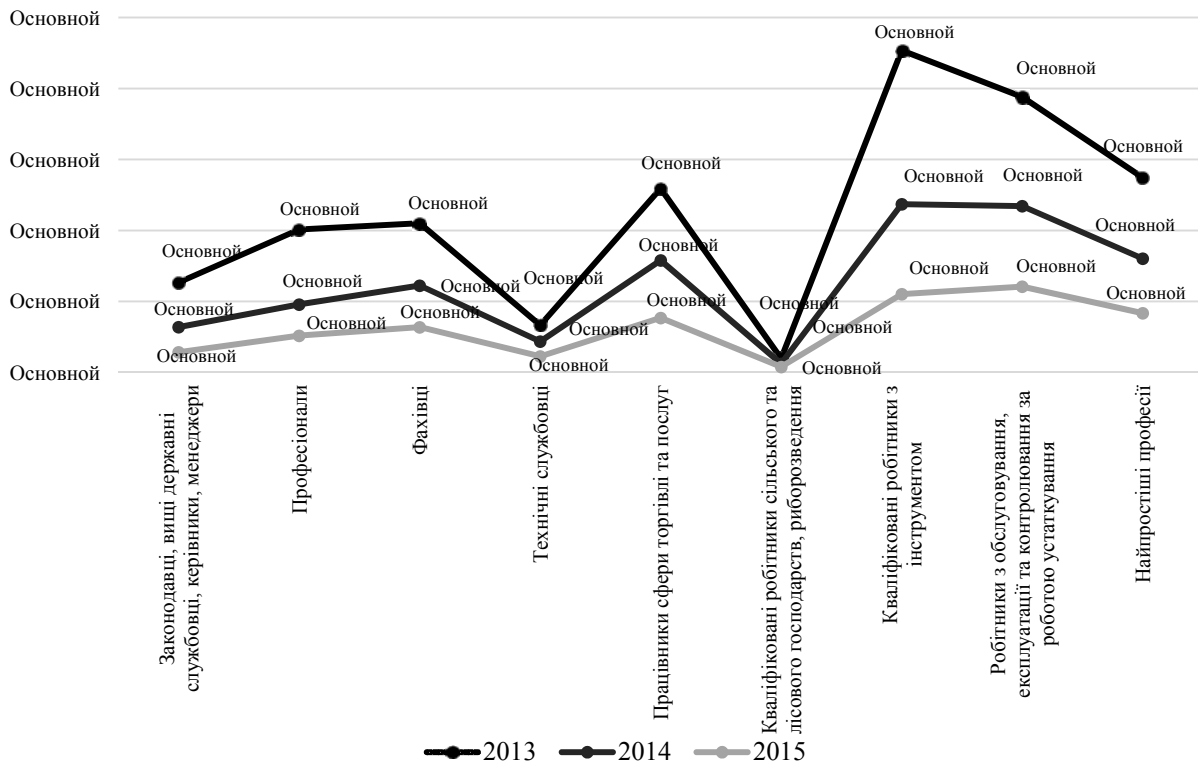

Рис. 3. Динаміка потреби роботодавців за професійними групами в Донецькій області протягом 2013-2015 років, одиниць [8]

Заради об'єктивності, слід зазначити, що дві третини показників (особливо за 2015 рік) є неспівставними з базою порівняння минулих років внаслідок того, що не враховується частина зони проведення АТО, на яку за оціночними даними припадає близько 60% виробничого потенціалу та 54% населення регіону [9]. Взагалі, потреби ринку праці залежатимуть безпосередньо від процесів, які відбуваються в соціально-економічному житті регіону на певний час. Чітко відслідковуються тенденції до об'єднання чи укрупнення підприємств, бізнесу в цілому, що власне призведе до скорочення робочих місць. Хоча, поки що, різкого масового вивільнення працівників не відбувалося.

Наразі зберігається потреба у водіях і робітниках з обслуговування пересувної техніки та працівниках, які надають персональні та захисні послуги, електромонтерах з ремонту та обслуговування електроустаткування, слюсарях-ремонтниках тощо. Простежуючи ситуацію на ринку праці з різних ракурсів можна перелічити професії, потреба в яких, принаймні, не буде зменшуватись. Серед них – професії в області ІТ-технологій, медицини, інженерні професії, висококваліфіковані спеціалісти в аграрному секторі. Щодо робітничих професій – це трактористи, будівельники, водії, кухарі. Звичайно ж, окрім цього, робітників, кваліфікація яких буде пов'язана з виконанням будівельних робіт, відновленням інфраструктури, пошкоджених об'єктів, чого вкрай потребує Донецька область сьогодні. Про це свідчать дані опитування роботодавців (методом анкетування та короткочасних моніторингов), які запровадила Донецька обласна служба зайнятості з лютого 2015 року з метою досягнення принципово нової якості послуг клієнтам служби зайнятості шляхом з'ясування нагальних потреб роботодавців, їх бачення розвитку ринку праці регіону в найближчій перспективі. Основними напрямками дослідження визначені: режим роботи підприємства в умовах проведення АТО; скорочення робочих місць та вивільнення працівників; наявність актуальних та перспективних вакансій; можливість застосування

активних заходів політики зайнятості на певному підприємстві (сприяння у працевлаштуванні ВПО, організація громадських та робіт тимчасового характеру, стажування на робочому місці тощо).

В Донецькій області було здійснено анкетування 8707 діючих підприємств, установ, організацій (ПОУ) [8]. За результатами моніторингу можна зробити наступні висновки (дані за 2015 рік):

1. Режим роботи ПОУ в умовах проведення АТО: 95% опитуваних працювали у звичайному режимі, але з них:

102 ПОУ перевели 15200 працівників на роботу у режимі скороченого робочого часу (тривалістю до 180 днів);

на 38 ПОУ 15072 працівника знаходились у відпустках без збереження заробітної плати.

2. Скорочення робочих місць та вивільнення працівників: 264 роботодавця заявили про заплановане вивільнення 26,1 тис. осіб, якщо ситуація не зміниться на краще.

3. Наявність актуальних та перспективних вакансій. За період з 1 лютого по 31 грудня 2015 року кількість актуальних вакансій, зазначена в анкетах, склала 5430, перспективних – 1896 одиниць.

4. Можливість застосування активних заходів політики зайнятості:

4865 ПОУ заявили про можливість працевлаштування ВПО;

1369 ПОУ були згодні на організацію та проведення громадських робіт та робіт тимчасового характеру;

736 ПОУ могли забезпечити стажування студентів вищих та учнів професійно-технічних навчальних закладів;

157 ПОУ заявили, що їх працівники потребують підтвердження результатів неформального професійного навчання (тобто підтвердження набутих працівником протягом трудової діяльності професійних знань, умінь і навичок з наступним отриманням документу державного зразка).

Проведені соціологічні дослідження свідчать, що кожний третій роботодавець допускає можливість скорочення виробництва та вивільнення працівників і жодний не прогнозує збільшення штату. Про розвиток бізнесу думають одиниці та, як правило, ставлять за мету збереження стабілізації й укріплення позицій.

Якщо такі явища розглядати крізь призму галузевої структури, то найбільше потерпає від негативних тенденцій регіонального ринку праці сільськогосподарський сектор: звужується сфера прикладання праці через використання сучасної високопродуктивної техніки та інноваційних технологій, ліквідуються неконкурентоспроможні галузі сільськогосподарського виробництва, руйнується сільська інфраструктура. Створення агрохолдингів лише посилює проблему зайнятості у сільській місцевості. Особливо це відчутно у рослинництві, тваринництві, де взагалі обсяги виробництва продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств за 2015 рік склали 65,3% до рівня 2014 року (по Україні – 95,2%) [10]. Звичайно, такі процеси спричинили трансформацію у сільській структурі зайнятості не лише в регіоні, а й в Україні в цілому, та поширили неповну зайнятість працівників сільськогосподарських підприємств, посилили сезонність праці. До того ж дали поштовх до розвитку неформальної зайнятості – веденню особистих селянських господарств, яка не може розглядатися як перспективна форма в аграрному секторі. Взагалі, у неформальному секторі економіки регіону протягом 2015 року було зосереджено 16,2% від загальної кількості зайнятого населення віком 15-70 років (по Україні – 26,2%) [6].

Точно оцінити масштаби неформальної зайнятості практично неможливо. Цілком обгрунтовано можна припустити, що реальний рівень неформальної зайнятості

значно вищий – десь на третину перевищує офіційно зайнятих. Складність оцінювання полягає ще й у тому, що неформальна зайнятість є вкрай неоднорідною сукупністю з нечіткими межами: поряд з тими працівниками, які зайняті тільки в неформальному секторі, є такі, що суміщають діяльність на офіційному та неофіційному робочих місцях [4, С. 5].

Сучасні трансформаційні процеси в соціально-трудовій сфері, зміни галузевої структури зайнятості сприяли появі та підвищенню популярності, особливо серед молоді, однієї з нестандартних (гнучких) форм зайнятості – дистанційної, так званого, фрілансу. Це певна модель організації робочого часу: суть в тому, що працівник виконує роботу вдома, за комп'ютером, використовуючи свої особисті знання та напрацювання. Офіційної статистики по області щодо кількості зайнятих саме такою роботою поки що немає, але посилаючись на веб-сайт Finance.ua на Донецький регіон припадає 5,3% від всіх фрілансерів по Україні [11]. За даними дослідження, проведеного міжнародним кадровим порталом hh.ua, робота за фрілансером дуже поширене явище серед ІТ-спеціалістів, менеджерів з продажу, web-дизайнерів. Частіше за все для них фріланс-робота – це проекти за фахом, які надають додатковий заробіток (42%). Разом з тим, дистанційна зайнятість породжує низку нових проблем. Зокрема, втрачають своє значення уявлення про «нормальне» робоче місце та «нормальний» робочий час, які склалися в умовах традиційної індустріальної зайнятості [12, С. 23].

Висновки. Аналіз показників соціально-економічного розвитку Донецького регіону свідчить про те, що сучасний розвиток галузевого виробництва і зайнятості поступово сприяє трансформації структури останньої. Регіональні особливості зазначених процесів є досить різючими, особливо суттєвими відмінності простежуються між промисловими та сільськогосподарськими районами, між містами з розвиненою економічною складовою та моногалузовими містечками. З огляду на кризову ситуацію в економіці, роботодавці будуть намагатися оптимізувати бізнес-процеси, зокрема, все ж таки скорочувати штат, а від тих співробітників, що залишаться, очікуватимуть виконання більшого діапазону робіт. Тому, надалі будуть більш затребувані працівники, що мають декілька спеціальностей або навичок, чи, принаймні, готові перенавчатись та гнучко підлаштовуватись під нові задачі.

Внаслідок політичних, економічних подій та проведенням активної фази АТО в регіоні залишаються актуальними проблеми нераціональної структури галузевої зайнятості та істотного перевищення пропозиції робочої сили над попитом. Все це супроводжується ще й наявністю тіншової зайнятості, низьким рівнем заробітної плати, яку пропонують роботодавці, незадоволеністю умовами праці, невідповідністю системи підготовки фахівців потребам ринку праці. Регіональний ринок праці відреагував зростанням рівня безробіття, в тому числі через значну кількість вимушених переселенців, звуженням сфери прикладання праці, низькою мотивацією до праці, погіршенням якості та зменшенням мобільності робочої сили.

Таким чином, для розв'язання низки проблем у сфері зайнятості Донецького регіону, збалансованості його ринку праці вкрай необхідно врегулювати комплекс заходів та дій, в першу чергу, з боку держави. Для вирішення таких питань є необхідним: прискорити процес розширення сфери застосування праці шляхом залучення інвестицій та реалізації тих інфраструктурних проектів, які вже мають місце в області та передбачені цільовими програмами, проектами тощо (на кшталт, програми соціального-економічного розвитку регіону на 2016 рік та Стратегії розвитку Донецької області на період до 2020 року). Наразі на території області діє 17 регіональних програм різних напрямів та термінів реалізації, 44 інвестиційних пропозиції, направлені на відновлення інфраструктури області внаслідок воєнного конфлікту (мостів, автомобільних шляхів, залізничних колій тощо); сприяти розвитку підприємницької ініціативи, забезпечити інформаційну підтримку суб'єктів малого підприємництва,

зокрема з питань організації та провадження підприємницької діяльності. Забезпечити доступність суб'єктів малого підприємництва до кредитних ресурсів для започаткування власного бізнесу та державну підтримку тих, хто створює нові робочі місця у пріоритетних видах економічної діяльності; удосконалити законодавчу, нормативно-правову базу, методичне забезпечення підприємств з метою підвищення їх зацікавленості у професійному розвитку працівників. Сучасні соціально-трудові відносини, виклики та тенденції розвитку регіонального та національного ринку праці досить масштабно впливають на розвиток виробництва та сприяють змінам в структурі зайнятості. Саме тому ефективність державного регулювання ринку праці, особливо в Донецькому регіоні, в значній мірі залежатиме від взаємодії органів місцевої влади з роботодавцями, підприємницькими структурами, територіальними громадами, а подальші дослідження можуть забезпечити методологічну основу, механізм регулювання регіональних ринків праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандур С. І. Розвиток соціально-трудових відносин як передумова досягнення продуктивної зайнятості населення / С. І. Бандур // Ринок праці та зайнятість населення. – 2014. - № 1. – С. 8-13.
2. Маршавін Ю. М. Інвестиційна політика як основний засіб подолання кризи у сфері зайнятості населення / Ю. М. Маршавін // Ринок праці та зайнятість населення. – 2015. - № 3. – С. 3-8.
3. Мовчан О. Сучасні проблеми у сфері зайнятості населення Донецької та Луганської областей та шляхи їх подолання / О. Мовчан // Україна: аспекти праці. – 2015. - № 2. – С. 23-27.
4. Петрова І. Ринок праці України: суперечності функціонування і перспективи розвитку / І. Петрова // Україна: аспекти праці. – 2016. - № 3-4. – С. 3-9.
5. Шаульська Л. В. Нові риси сфери зайнятості та перспективи її регулювання / Л. В. Шаульська // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць : у 2-х вип. / ПДТУ. – Маріуполь, 2015. – Вип. 2, Т. 1. – С. 120–128.
6. Демографічна і соціальна статистика України [Електронний ресурс] / Держ. служба стат. України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Донецької облдержадміністрації (дані Департаменту економіки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.donoda.gov.ua>.
8. Донецький регіональний центр зайнятості, [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.dcz.gov.ua>.
9. Аналітична записка за результатами оцінки аналізу динаміки показників Донецької облдержадміністрації за січень-грудень 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.donoda.gov.ua>.
10. Короткі підсумки соціально-економічного розвитку Донецької області за 2015 рік (без частини зони проведення АТО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.donoda.gov.ua>.
11. Офіційний сайт Finance.ua [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.news.finance.ua/>.
12. Дощенко А.В. Розвиток дистанційної зайнятості як складова трансформації соціально-трудової сфери / А. В. Дощенко // Ринок праці та зайнятість населення. – 2014. - № 4. – С.21-25.